

הרב כרמיאל כהן

ערכה של עבודה ה' שלא לשמה'

- א. הקדמה
- ב. עבודה ה' לשמה
- ג. הבעייה ופתרונה
- ד. עבודה ה' 'שלא לשמה'
- ה. ערכה של עבודה 'שלא לשמה'

א. הקדמה

שגור בפי הבריות מאמרם של חז"ל (פסחים ג, ב) : "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה".¹ מאמר זה מניח שישנן מעילות בעבודת

ה' א. לשמה.

ב. לא לשמה.

עבודה לשמה מעולה מעבודה שלא לשמה, אך גם קיימים יחס ביןיהן - "מתוך שלא לשמה בא לשמה". לשון אחר : עבודה לשמה היא התכליית, ועבודה שלא לשמה היא הדרך להשתגת תכליית זו.

השאלה שנדון בה היא : האם יש ערך עצמי גם לעבודה שלא לשמה ? לתכליית - עבודה לשמה - ודאי שיש ערך, באשר היא תכליית. אך האם גם בדרך יש ערך משלה ? דיווננו יתמקד
במשנתו של רבינו אברהם בן הרמב"ם (להלן ראב"ם), תוך השוואה לדעת אביו.

טרם כל, נגדיר את התכליית, העבודה לשמה.

¹. גירושתו של הרמב"ם הייתה כנראה שונה במקצת. ראה פירוש יד פשוטה למורה ראש הישיבה, הרב רבינוביץ שליט"א על ספר המדע לרמב"ם, ירושלים תש"ז, עמוד שצ.

ב. עבודת ה' לשמה

הגדrhoתו של ראב"ם לעובד ה' לשמה היא: "נאמן נאמנות גמורה במעשהיו"².
הגדrhoה זו כוללת בתוכה שני מושגים: א.נאמן.

ב.נאמנות גמורה.
ראב"ם מבארם אחד לאחד (המسفיק לעובדי ה', עמודים כה-כו):

ובאמרי 'נאמן', נתכונתי שתהא פנימייתו בקיום המצוות מכוונת לה' יתעלה
ולא לבני האדם... ובאמרי 'נאמנות גמורה', נתכווני שישיו מעשו, נוסף על
היותם נאמנים כלפי ה' יתעלה, נעשים גם מתווך מסירות נאמנה לה' יתעלה
ומילוי תנאי הציאות לו - רוצה לומר שעשו רק כדי לקיים מצוות
שהוא תנאי הציאות... ולא מפני שמצופה לשקר... ולא מפחד העונש... אלא אף
אם נאמר, על דרך ההנחה, כי ה' יתעלה היה מעונישו חס ושלום גם אם שמר
את מצוותיו - גם אז היה שומרן; או לו לא היה מעונישו גם אם עבר על
מצוותיו - גם אז לא היה עובר עליהם. ומדרגות הנאמנות הגמורה הזאת היא
מדרגות אהובי ה', וכל מי שזכה להגיע אליה עליו אמרו חז"ל שהוא עובד
מאהבה³... ודע כי זוהי המדרגה העליונה שדברה תורה בשבחה, שנאמר
(דברים כו, ט): "יהי זוז ה' אלהיך מזוך לעשות את החקקים האלה ואת
המשפטים, ושמרת ועשית אותם בכל לבך ובכל נפשך". והמאמר "בכל
לבך ובכל נפשך" מורה על הנאמנות כמו שמורה על המסירות, ואי אפשר
למסירות גמורה ללא נאמנות גמורה.

שתי תוכנות מאפייניות את העובד לשמה: א. נאמנות.

ב. מסירות.

עבדת ה' מתווך נאמנות, היא עבודה שאינה למען הפקת תועלות מבני אדם, ועבדת ה' מתווך
מסירות, היא עבודה שאינה למען הפקת תועלות מה'. אדם שהוא גם נאמן וגם מסור הוא
עובד ה' אהבה. אדם בדרגה זו, משעבד את גופו ונפשו לעבודת ה', וכל מעשיו הם בנאמנות
גמורה לקב"ה ולא לצורך הפקת טובות הנאה מלאחים ואדם.

הגדrhoה זו שוללת כל התכוונות תועלתית של האדם בקיום המצוות המעשיות, ומעמידה את
עיקר עבודת ה' על כוונת הלב לעשיית רצונו של הקב"ה. בלשונו של ראב"ם: "עשה מעשי

.2 המسفיק לעובדי ה', מהדורות דורי, ירושלים התשל"ג (הוצאתה שנייה), עמוד כה (כל המובאות להלן מספר

זה הן ממחרורה זו).

.3 עיין סוטה לא, א.

רק כדי לקיים מצוותו שהוא תנאי המצוות⁴. אהבת ה' היא אחד מ"עיקרי האמונה בתורה ושורשיה"⁵. מעלה זו היא השיא בעבודת ה'. זהה הדרגה הנעלה ביותר שיכל האדם להגיע אליה, וחובתו לשאוף אליה כל חייו.

ג. הבעה ופתרונה

כבוד Uracha של אהבת ה', כן הקושי להשיגה: "תכלית אהבתה האמתית לא תצליח לכל אנשי התורה" (רמב"ם שמות עמוד מב); אך עם זאת, אין האדם פטור מלהתאמץ להשיגה. הסיבה לקושי זה היא: "לפי שהאדם לא יעשה מעשים, אלא כדי שישיג בהם תועלת או יՐחיק נזק"⁶ - האדם הוא תועלתני בטבעו; מעשיו מודרכים על ידי הציפיה לתוצאותיהן. מעשים שאינם מוביילים לתוצאות, מעשים בלתי תכליתיים, הם חסרי משמעות בעיניו. חז"ל, שהיו מודעים לבעה זו, הציעו לה פתרון (פסחים גב):

לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אף על פי שלא לשם, שמצוך שלא לשם בא לשם.

במילים אחרות (רמב"ם, הקדמה לפרק חlek, שם):

התירו להמון שישארו על אמוניTEM מעשית הטובות לתקופות הגמול וההתרחקות מהרעות ליראת העונש, ויזורזו על זה, ויחזקו רצונותיהם בו, עד שישיג המשיג, וידע האמת והאופן השלם מה הוא.

פיתרונות של חז"ל הוא הדרגתיות, תכנית שלבים⁷. תכנית זו מאפשרת לאדם להתגבר על טבעו התועלתני, ומונעת ממנו ליפול - "ולא תיחפו ותקפוץ בפעם אחת, לבל תتبזה ותשוב ריקם"⁸.

שם, עמוד כו. צריך להdagish ולומר, שאין הגדרה זו שוללת העובדה היא עבודה הי' מטענים שאינם "רק כדי לקיים מצוות". משל מהذا דבר דומה? לבודהה כי לא מתקווה תקופה לנמייל, למרות שסוף השכר לבוא. אדם אינו מקיים מצוות בגלל שיש טעםamusו, אלא מפני שהוא רצון ה'.

פירוש רבינו אברהם בן הרמב"ם על בראשית ושמות, ירושלים התשנ"ד (הוציאה שניה), בראשית עמוד מט. [הMOVABOT להלן מס' זה ממהדורה זו. החוצה הראשונה יצא לאור בלונדון תש"ח אך העדפתני להפנות להוצאה זו כיון שהיא מזכה יותר בפני הלומדים].

רמב"ם, הקדמה לפרק חלק, מהדורות ר' שילת, ירושלים התשנ"ב, עמוד קלב (הMOVABOT להלן מס' זה הן ממהדורה זו).

בעניין זה ידוע ומפורנס המשל הנפלא שכותב הרמב"ם בהקדמה לפרק חlek עמוד קלא. המספריק לעובדי ה', עמוד קכט. הבזיוון והשיבת ריקם במקורה דן, עלולים להיות חרוי אסוט. ראה אבותה דרבי נתן פרק ה, על כפרותם של צדוק וביתוס תלמידיו של אנטיגנס איש שוכן; וראה גם פירוש הרמב"ם לאבותה, מהדורות ר' שילת, ירושלים התשנ"ד, עמוד ד (פ"א מ"א). מסתבר, שעל רקע הדברים הנ"ל, כתוב

טרם נבדוק את ממשמעותו וערכו של "היתר" זה - ובכך נשיב על השאלה שפתחנו בה - נבחן את המושג עבودה שלא לשמה.

ד. עבודה ר' 'שלא לשמה'

עבודה שלא לשמה, כshima כן היא, הפכה של העבודה לשמה. בהגדרת העבודה לשמה צירפנו שתי תוכנות - נאמנות ומוסרות. אם כן, עבודה שלא לשמה היא עבודה מותק חוסר נאמנות, וחוסר מסירות.

- א. עבדודה מתוך חוסר נאמנות (וממילא חוסר מסירות).

ב. עבדודה מתוך נאמנות אך מתוך חוסר מסירות.

ג. נבררו אחת לאחת.

ד. עבדודו של גורם ראשון בלבד.

ה. עבדודו של גורם שני בלבד.

ו. העדרם של שני הגורמים.

ז. אלמנטים, הцентрופות של שני גורמים בחיוב ("לשמה") מאפשרת שלשה מצבים שליליה ("לא לשמה"):

הדרגה הנמוכה ביותר בעבודה שלא לשם, היא זו הנשנית מתוך חסר נאמנות לה', למען היפכת תועלת מני אדם

בד בוטר ראר'ם (המופיע לעורכי ה' עמוד כה):

על הקצה האחד¹⁰ נמנה **המקיים מצוות מתוך צביאות**, כגון השומר שבת והמנע מאכילת חמץ בפסח, רק מיראתו שמא ייעדו עליו ויבוא על עונשו¹¹, ולו היה בטוח מפני דבר זה - לא היה שומר שבת או מנע מאכילת חמץ בפסח, ובג�ו מי שלומד תורה רק כדי שיתגדל בעיניו הבריות ויישעו לו כבוד

הרמב"ם בהלכות תשובה (ג, ה) על האנשים שעדיין לא הגיעו לתכלית: "מגלין להן ר' זה מעת ומרגליין אותן לעזינו י"ז בכתה. עד שישיגו י"ז בכתה. ועבדו מאחבה".

9. המסביר לעבדי ה', עמוד כו. הדברים מבוארים פושטים על פי הגדרותיו של ראב' שציטטו לעיל. למען האמת, הסיבה להגדלתה של תוכנות המשירים לעצמה הייתה מותנית.

10. לעומת הקצה الآخر - עובד מהבהה.

11. בית דין של מטה.

הרבה, או לשם טובת הנאה אחרת, ורובה בתפילה ובעבודות הבורא, ומתਮיד בצדיצית ותפילין כדי שיראווوهו כחסיד. זהו קורין חז"ל בשם "יוהרא"¹², ומסתייגים וחוששים מפניו, ואומרים: "חייבין ליהרא", וקורין למי שמיים מצוות כך: **עשה התורה שלא לשם**... והסוג הנפסד הזה הוא הקוריי בפי חז"ל גם: "כת חנפים"¹³... ואין זה לפי תכליותנו הנעה, אף להזהיר על כגון דא.

מעולה מדרגה פחותה זו של קיומ מצוות מתוך צביעות, היא העבודה בנאמנות אך בחוסר מסירות. וזה לשון רב"ם (שם, עמוד כז) :

וחקרוב אל הנאמן¹⁴, הוא מי שייחיו מעשי הדתים מיראת עונשו יתעללה, ולא מיראת עונשם של בני אדם. ומתוך ציפיה לשכר מאתו יתעללה, ולא לשכרם של בני אדם, כגון כבוד וגדרה. זהו קורין **'עובד מיראה'**¹⁵. ואפילו הוא איינו קוריי נאמן¹⁴; כי לו הניח שהוא בטוח מפני עונשו יתעללה ונואש משכרו, היו מעשיו בטלים וUMBOTLIM. משמע, שאין הוא נאמן כעובד מהאהבה שביארנו לעיל, אך קרוב הוא אל הנאמן¹⁴, מפני שאינו עושה מעשיו לראותו לבני האדם.

cut, אף נוכל לכנות בשם את האדם המקיים מצוות מתוך יראת עונש מאיות הבורא, וציפיות שכר אלוהי - **'עובד מיראה'**. דרגה זו של עבודה מיראה, היא **מעולה** מקיום מצוות מתוך צביעות, אך אף היא נחשבת **עבודה שלא לשם**.

נמצאו למדים שישן שלוש דרגות :

עבודה לשם - אהבה (נאמנות ומסירות) - תכילת

עבודה שלא לשם - יראה (נאמנות) - דרך
צביעות

מובן מאליו, שישן דרגות ביןיהם רבות, אך אלו הן הדרגות העיקריות, וכל דרגה אחרת נספחת היא אליהן. נדגים את הדברים : אדם יכול לעבוד את ה', ול策ך לכוונה לשם ה' גם בקשת תועלת אנושית ; על אדם כזה כותב רב"ם (שם, עמודים כו-כו) :

ברכות יז, ב ; פסחים נה, א. .12

עיין סוטה מב, א. .13

כוונתו לנאמן נאמנות גמורה = מסור. .14

עיין סוטה לא, א. .15

הקרוב אל הצבוע, הוא מי שמאחד בקיום המצוות את כוונתו לשמר את מצוותיו ותעלה, עם כוונתו להפיק טובת הנאה מן הבריות, כמו כבוד וגדולה וכיוצא בהם - כגון מי שלומד חכמת התורה להבין ולדעת מה מוטל עליו לדעת ולעשות, וגם כדי להשיג כבוד ויקר וכיוצא בהם.

אדם בדרגה זו נכלל בדרגת הצביעות, כיון שנאמנות אינה יכולה להיות לחצאיין, נאמנות היא למושא אחד בלבד.

ה. ערכיה של עבודה 'שלא לשם'

לאחר שבררנו את המושגים "לשמה" ו"לא לשם", נשוב לשאלתנו הראשונה: האם יש ערך לעבודה שלא לשם, ואם כן - מהו?

מאמר חז"ל: "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אף על פי שלא לשם, שמתוך שלא לשם בא לשם", מורה "היתר" לאדם לעסוק בתורה שלא לשם, כפי שצייטנו לעיל דברי הרמב"ם. אך קיים מאמר חז"ל נוסף, הסותר, כמובן, את מאמרם הנ"ל (ברכות ז, א):

כל העוסה שלא לשם - נוח לו שלא נברא¹⁶.

הרמב"ם נזקק לסתירה זו והשיב:

הנהו תרי מימי, בעסוק בתורה לשם ושלא לשם, לא קשין אהדי, שמתרויחו שמעין שאין ראוי לעסוק אלא לשם, ולשם הוא היקר, ולא נצטווינו אלא לעסוק בה לשם, והעסוק שלא לשם רתוי (= רצוי) לו שלא נברא. ואף על פי כן, טוב הוא העסוק בה שלא לשם, מזה שלא עסוק בה כל עקר; שזה שעסוק בה שלא כהגן, הוαιיל ועסֵק - מותך שלא לשם יבוא לשם¹⁷.

מדוברים אלו עולה, שלעבודה שלא לשם יש ערך רק כדרך, אך אדם ההופכת לתכליות אין חפש במשעיו. אמנם, נראה שיש להבחן בין עבודה לשם תועלת אנושית, ובין עבודה לשם

¹⁶. על סתירה זו עמד כבר רשי' שם (ד"ה העוסה), וחילק בין אדם "שאינו לומד כדי לקיים אלא לkntr", שנוח לו שלא נברא, לבין "מקיים כדי شيיבדויה", שעליו אמרו: "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אף על פי שלא לשם וכו'". קיים גם מאמר חז"ל נוסף הסותר את המאמר בפסחים: "כל העסוק בתורה שלא לשם - נעשית לו סם המוות" (תענית ז, א), אך מאמר זה הובא בשם ר' בנאה, ואילו שני המאמרים הנ"ל הובאו אליבא דרבא, וזה עיקורה של הסתירה. ראה תוספות בפסחים שם ד"ה וכאן בעשויים שלא לשם. אמנם, התוספות בתענית ד"ה וכל העסוק בתורה שלא לשם, גם כן הצביעו על הסתירה, וראה גם תוספות בסוטה כב, ב ד"ה לעולם.

¹⁷. איגרות הרמב"ם, מהדורות ר' שילט, ירושלים התשמ"ח, עמוד טס. נוסח השאלה אמנים לא נשתרם, אך אפשר לשחררו על פי התשובה.

תועלת אלוהית. הבחנה זו מבחן ר"י שילת¹⁸ בעקבות דברי חז"ל (פסחים ח, א) : "האומר סלע זו לצדקה בשליל שיחיה בני, או שאחיה בן העולם הבא - הרי זה צדיק גמור". מבאר ר"י שילת :

אין דומה הדאגה לחיה בנו, או הרצון לזכות לנעם ה' בעולם הבא, המבטאים רמה מסוימת של אמונה ושל ערכיות, לשימוש התורה קרדום להפוך בו במובן האנושי הרוד של הביטוי.

הריאנו לדעת, שערכה של העבודה שלא לשם, לדעת הרמב"ם, היא רק בהיותה דרך השוואפת לתכליות, אך תפיסתה כתכליות שללת ממנה כל ערך. לכל הפחות, הדברים אמרוים על עבודה שלא לשם בדרגה הנמוכה של צביאות.

דבריו של רב"ם חריפים עוד יותר. גם הוא כאביו מייחס חשיבות לעבודה שלא לשם רק כדרך ולא כתכליות (המספיק לעובדי ה' עמוד כה) :

עדיף העושה כן (לא לשם) על שאינו עושה כלל, בתקווה שימוש עלי ידי כך אל הדרך הנכונה.

לא תקווה זו, ודאי שאין ערך למשעים. אך מסתבר, שגם עם תקווה זו, עם שאיפה לתכליות, אין ערך לעבודה שלא לשם לדעת רב"ם, וכחה דבריו (שם) :

אך לאmittו של דבר, כל זמן שבני הסוג הזה (מקימי מצוות מתוך צביאות) מקיימים את המצוות למראית עין בלבד, ואין תוכם כברם - הריהםiganim veikim mamashim tovim. לפי שадון התורה יתרומות ויתעלת שמם, אין דבר הנעשה למראית עין שלם לפניו, כמו שנאמר כי לא אשר יראה האדם, כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב" (שםואל א ט, ז).

עבודה שלא לשם בדרגת הצביאות יש משמעות רק לצורך אל התכליות, אך כל עוד האדם ב"דרך", הרינו כאיש ריק מממעשים טובים. בפירושו לפסוק בעשרות הדברות (שםות כ, ו) : "וועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי", מבחן רב"ם בשני סוגים אנשים :

א. אהובי ה'.
ב. שומרי מצוות.

על אהובי ה', העוסקים בתורה לשם, כבר דיברנו לעיל. אך מי הם "שמרי מצותי"? מגדר רב"ם (שםות עמוד מב) :

.18. ביאור ההקדמה לפרק חלק, מהדורתו, עמוד קג והערה 12 שם.

המתאימים בשמרית התורה, אע"פ שחולשה שבhem או מקרים שאירועו להם, מנעו אותם מלהגיע עד תכלית האהבה.

ערכה של העבודה שלא לשמה קיים רק לאלו המתאימים בשמרית התורה ומשתדלים להגיע לתוכלית, אך עדין לא הגיעו עדיה מפאת חולשתם או מאורעות הזמן. דומה, שעבודה מתוך צביעות, היא בדרגה כל כך נמוכה¹⁹, עד שאין היא יכולה להככל בחולשתו של מתאMESS בשמרית התורה. אולם, העוסקים בתורה ובמצוות "שלא לשמה" בדרגה של יראה, תוך שאיפה אל התוכלית - אהבת ה', והתאימות להשיגה, הם אשר קראם ה' "שמרי מצותי", והם אשר יזכו לחסדו²⁰.

¹⁹ "וain זה לפה תכליתנו הנעללה, אף להזהיר על כגון דא" - המسفיק לעובדי ה' עמוד כה. בדף השמא נאמר: יתacen שאף הרמב"ם היה סבור כן, שהרי בהקדמה לפרק חלך דבר תחילת על מקיים מצוות מתוך צביעות (על פי הגדרת רב"ם), ואחר כן עבר לדבר על עובד מיראה, וככתב (מהדורות ר"י שילת עמוד קלב): "ולפיכך התירו להמון שישארו על אמונהם מעשיית הטובות לתקות הגמול, והתרחקות מהרעות ליראת הענש... וain ההמון מפסידים מכל וכל בחיותם מקימים התורה ליראת העונש ותקות הגמול, אלא שהם בלתי שלמים. ואמנם, רצוי להם זה כדי שישג להם קני והרഗל בקיום התורה, ויעתקו אל האמת, וישבו עובדים מהאהבה". דיקא מינה: דוקא עובד ה' מיראה איינו מפסיד מכל וכל. ועדין צריך עיון.